مجله علمی پوهنتون سلام

https://salam.edu.af/magazine/14

د مبارک آیت { وَقَرنَ فِي بُيُوتِكُنَّ } راجح تفسير

استاد دکتور محمد نعيم جليلی[1]، استاد عبدالملک ثاقب[2]

1- عضوء کادر علمی پوهنځی شرعيات پو هنتون سلام

2- عضوء کادر علمی و رئيس پوهنځی حقوق وعلوم سياسی

+93772107170 :

+93789698395 :

mnjalily@gmail.com :

abdulmaliksaqib95@gmail.com :

چکیده

په دې لنډه څېړنه کې د سورت احزاب د (۳۳) ايت د تفسير په اړه د يوې ناسمې انګېرنې د سمونې هڅه شوې ده، يو شمېر هغه وګړي چې متشابه نصوص (کوم نصوص چې د يو څخه د زياتو انګېرنو او تفسيرونو احتمال لري) د محکماتو او اسلامي امت د عامو علماو د اتفاقي دريځ په رڼا کې نه فهموي، دوی د دې مبارک ايت لومړی برخه {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ } د ايت د دويمې برخې څخه په مستقل ډول فهموي، او دويمه برخه چې د دې جملې د تفسير حيثيت لري له دې څخه بېلوي چې په نتيجه کې يې د دې مبارک ايت په تفسير کې په نا سمه انګېرنه کې پرېوزي، موږ په دې څېړنه کې په ډېر لنډ ډول د دې ناسمې انګېرنې او تفسير د سمونې هڅه کړې ده، او هغه په دې ډول چې د اسلامي امت د علماو عام دريځ دا دی چې د مباحو کارونو لپاره په شرعي پرده کې د مسلمانو ښځو د کورونو څخه بهر وتل مباح کار دی، همدا خبره د احاديثو څخه هم څرګنده ده، او د فقهاو او د احاديثو د شارحينو د تشريحاتو څخه هم څرګنده ده، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ازواج مطهراتو له تعامل څخه هم همدا معلومېږي، نو دا ټول په دې دلالت کوي چې د ايت لومړۍ جمله له دويمې جملې څخه جلا کول او دواړه په مستقل ډول فهمول ناسم کار دی.

نو له دې امله د {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ } سم تفسير هغه دی چې ډېرو مفسرينو خپل کړی دی، او هغه دا چې په ايت کې دويمه جمله { وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىَ} د لومړۍ جملې بيان دی، نو د ايت معنی به دا وي چې «ای مسلمانو ښځو ! په کورونو کې قرار پاتې شئ، په دې معنی چې د لومړي جاهليت د راڅرګندېدو په څېر مه را څرګندېږئ» هدف دا دی چې د تير جاهليت په څېر را ښکاره کېدل مسلمانو ښځو ته نا روا دي، خو که ښځې د تير جاهليت په څېر نه را څرګندېږي، د هغوی حکم په دې ايت کې نه دی ياد شوی [1] د دوی حکم بيا په نورو دلائلو باندې ثابت دی چې دا يو روا او مباح کار دی، نو په پای کې دا ويل شوي دي، چې د دی ايت د نا سم تفسير پر بنسټ د ټولنې يوه لويه برخه د خپلو حقوقو څخه محروموول درست کار نه دی، خو دا سمه خبره ده چې ښځې د شرعي آدابو د رعايت څخه پرته له کور څخه بهر وځي هغوی بايد متوجه کړای شي.

معلومات مقاله

تاریخ نشر: 1402/05/26

شماره مقاله در ژورنال: 02

تعداد صفحات: 15

شماره نوبتی مجله: 13

کلید واژه ها

تفسير راجح، مفهوم قرن، تبرج الجاهلية، نصوص متشابه، ازواج مطهرات،

معلومات مجله:

مجله علمی پوهنتون سلام، نشرات خويش را از سال 1390 هـ.ش آغاز نموده و دست آورد های زيادی در اين زمينه دارد، در ادامه سلسله فعاليت های خويش به تاريخ 1401/03/22 اعتبار نامه خويش را به عنوان يکی از معتبرترين مجله از وزارت محترم تحصيلات عالی کشور به دست آورد،

آدرس: افغانستان، کابل، ناحيه چهارم، کلوله پشته، چهار راهی قلعه بست (ګل سرخ)، پوهنتون سلام.

آدرس ارتباطی؛ **ويب‌سايت:** https://salam.edu.af/magazine ، **ايميل:** salamuk@salam.edu.af ، **شماره های تماس:** +93202230664 و +93788275275

مقدمه

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين وعلى آله و أصحابه أجمعين وبعد.

موږ د یوې مسلمانې ټولنې په توګه په دې ایمان لرو چې د ژوند په ټولو اړخونو کې په هغه څه التزام د دنیا او آخرت د کامیابۍ لامل ګرځي چې د الله تعالی له لورې د شریعت په توګه موږ ته راکړ شوي دي، او هغه څه چې د شریعت په توګه رالیږل شوي دي هغه موږ سره یا د نصوصو په شکل کې شتون لري، او یا هم د دې نصوصو څخه د استنباط په شکل کې علماو تدوین کړي دي.

کوم احکام چې په نصوصو کې شتون لري هغه هم په دوه ډوله دي لومړی هغه نصوص چې امت یې په فهم باندې اجماع لري، دا ډول نصوص محکمات بلل کیږي، او په اړه یې هیڅ ډول اختلاف درست نه دی، د بېلګې په توګه د الله تعالی دا مبارک قول چې فرمايي: {وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ} [البقرة: 43] په دې مبارک ایت کې د «الصلاة» او «الزكاة» په معنی د امت اجماع شتون لري چې له دې همدا ځانګړي عبادتونه مراد دي چې هر مسلمان یې سرته رسوي، نو له دې امله له دې څخه بل معنی اخیستل د تحریف معنی لري.

دویم ډول نصوص هغه دي چې د فهم په تعیین او په تفسیر کې یې د امت د علماو ترمنځ د نظرونو تعدد وجود ولري، او د معنی په تعیین کې یې د علماو ترمنځ اختلاف شتون ولري، دا ډول نصوص د اجتهاد یو میدان دی، د دې ډول نصوصو د معنی او مراد ټاکل او مشخص کول، څېړنې او تحقیق ته اړتیا لري، په دې کې شک نشته چې هیڅ څوک د دې حق نه لري چې د دې ډول نصوصو یو فهم پر ټولو خلکو تحمیل کړي، ځکه د دې ډول نصوصو په فهم کې هیڅوک هم حق په خپل احتکار کې نه لری، او نه د دې ادعا کولی شي، مګر هر څوک د دې حق لري چې د دلائلو په رڼا کې خپل نظر او د نصوصو څخه خپل فهم د خلکو سره شریک کړي، او د خپل فهم د ترجیح ټول دلائل په پوره قوت سره د علماو او ټولو خلکو په مخ کې کېږدي، د بېلابېلو نظرونو د پرتلې نه وروسته ملت او په ټولنیزو چارو کې چارواکي هغه نظر غوره او انتخاب کړي چې د شریعت د کلي فهم او د دین د مقاصد سره برابر او د ټولنې او خلکو د حالاتو او ظروفو رعایت په کې شوی وي.

له همدې دویم ډول نصوصو څخه یو هم هغه مبارک ایت هم دی چې الله تعالی په کې فرمايي: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا} [الأحزاب: 33].

له دې مبارک آیت څخه یو شمېر مفسرین داسې فهم اخلي چې د ښځو لپاره له کور څخه بیرون وتل اصلا درست نه دي، او وايي چې ښځه یا د کور ده یا د ګور ده، همدا خبره سعدي شیرازي په دې الفاظو کوي، وايي:

«ز بیگانگان چشم زن کور باد   چو بیرون شد از خانه در گور باد»[1].

دا یواځې یو پښتو متل نه دی، او نه یواځې د یو شاعر خبره ده، بلکې له همدې تصور څخه یو شمېر علماء هم اغیزمن دي، همدا د سعدي بیتونه په څو مواردو کې په تفسیر روح البیان[2] کې اسماعیل حقي هم نقل کړي دي، او د یو شمېر مفسرینو لکه جصاص رازي، قرطبی او داسې نورو څخه هم همدا ډول انګېرنه او تفسیر نقل شوی دی، او نن سبا د نجونو د تعلیم په اړه هم زیات شمېر خلک له همدې څخه استدلال کوي، تصور یې دا دې چې د تعلیم او تعلم لپاره د نجونو او ښځو له کورونو څخه بهر وتل روا کار نه دی، ځکه ښځو ته په مطلق ډول په کور کې د پاتې کېدلو حکم شوی دی.

د دې خلکو تصور دا دی چې دا ایت کریمه په دې دلالت کوي چې د شرعي ضرورت[3] څخه پرته د کور څخه د ښځې بیرون وتل حرام دي، او بیا ضرورت څخه هغه شرعي ضرورت مراد اخلي چې د پرې ښودلو په نتیجه کې یې د انسان د ژوند او یا هم د هغه د کوم غړي د له منځه تللو خطر وي، او یا هم کوم قطعي فرض او شرعي مقصد یې له امله ترک کېږي.

حال دا چې د امت عامو علماو دریځ او عمل د دې ښکارندوی نه دی، ځکه د امت د علماو عام دریځ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمانې څخه را په دېخوا د ټول امت تعامل دا وه چې ښځې د شرعي پردې په رعایت کولو سره د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر تللی، په بېلابېلو ټولنیزو فعالیتونو کې د ګډون او شخصي اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر وتلې، نو دې ته جدي اړتیا لیدل کېږي چې

---

[1] - بوستان باب هفتم در عالم تربیت ص ۳۷۸ د شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی (په اومه پیړۍ کې ژوند کړی غالبا د ۶۱۰ شا او خوا پیدا شوی او ۶۹۰ او ۶۹۴ ترمنځ وفات شوی) د بوستان دا نسخه «انتشارات ققنوس» نشر کړی، خیابان انقلاب، شهدای ژاندرمری، تهران، کال ۱۳۷۲ هـ ش، د محمد علی فروغی تصحیح کړی نسخې پر بنسټ.

[2] - روح البیان (2/ 182) و (7/ 131) و (7/ 240) اسماعیل حقي بن مصطفی الاستانبولي الحنفي الخلوتي المولی أبو الفداء (ت ۱۱۲۷ هـ ق) طبع دار الفکر بیروت، لبنان، بدون تاریخ.

[3] - شرعي ضرورت یوه اصولي اصطلاح ده چې له امله یې انسان ته د حرامو ارتکاب روا ګرځي، لکه د مرګ له وېرې د مردار غوښه خوړل چې په فقهي قاعده کې داسې توضیح شوې دي «الضرورات تبیح المحظورات» د دې معنی به دا وي چې تر څو ښځه د مرګ د تهدید او یا هم د بدن د کوم غړي د له منځه تللو سره نه وي مخامخ شوې ، او یا په بهر نه وتلو کوم بل داسې فرض ترې نه فوت کېږي چې له دې څخه یې درجه لوړه وي، له دې ډول حالاتو پرته ښځې ته له کور څخه بهر وتل روا نه دي، فکر نه کوم چې دا ډول نظر کوم عالم ولري!.

دا وڅېړل شي چې اصل حقيقت څه دی؟ د دې ايت صحيح او درسته انګېرنه او تفسير څه دی؟ مفسرينو له دې څخه څه فهم کړي دي؟ نبوي احاديث او د امت معتمد علماء په دې اړه څه وايي؟ او د اسلامي امت تعامل په دې اړه څه پاتې شوی؟ غواړو په دې څېړنه کې دې او د دې په څېر نورو پوښتنو ته ځواب ووايو.

د څېړنې د شاليد او ميتود په اړه

د قرآن کريم د تفسير په ډېرو کتابونو کې له دې امله د دې ايت د لومړۍ جملې تفسير ته ډېر پام نه دی شوی، ځکه چې په هغه وختونو کې د دې اړتيا نه ده احساس شوې، او يو شمېر مفسرينو چې دا قضيه بحث کړې هم ده هغوی غالبا د هغه اعتراضونو ځواب کړی چې د اهل تشيع علماوو له پلوه حضرت عائشې رضي الله عنها ته متوجه شوي دي چې الله تعالی خو وايي چې {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ } او حضرت عائشه رضي الله عنها د کور څخه بهر وځي او د لښکرو قيادت کوي؟ او د جنګ جمل مشري پر غاړه اخلي؟ د دې په ځواب کې مفسرين وايي چې د دې مبارک ايت دواړه جملې د يو مفهوم د بيانولو لپاره راغلي دي، او معنی يې دا ده چې په کور کې پاتې شئ، او د لومړي جاهليت د را ښکاره کېدو په څېر مه را ښکاره کېږئ، نو ښځو ته د لومړي جاهليت د را ښکاره کېدو په څېر را ښکاره کېدل او له کور څخه وتل نا روا دي، مطلقا را ښکاره کېدل او له کور څخه بهر وتل نا روا نه دي، بلکې هغه د اباحت اصلي د اصل سره سم مباح کار دی، خو که په بهر وتلو کوم فرض مرتب وي نو بيا دا را وتل اړين ګرځي، او که کوم نا روا ورسره يو ځای شي(لکه بې پرده ګي او خلوت او داسې نور) بيا له کور څخه بيرون ته دا ډول راوتل نا روا ګرځي، دا حکم يوازې د ازواج مطهراتو پورې ځانګړی نه دی، بلکې د ټولو مسلمانو ښځو لپاره هم همدا حکم دی، دا هغه قضيه ده چې په دې څېړنه کې څېړل شوې ده.

دا قضيه په دې څېړنه کې په استنتاجي او تحليلي ميتود څېړل شوې، په دې معنی چې په قرآن کريم کې يو ايت موجود دی چې هغه د {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ } څخه عبارت دی، د دې معنی څه ده، او د دې سم تفسير او تحليل څه دی؟ دا جمله دوه احتمالي معناګانې لري، يوه دا چې دا جمله دې مستقله وي، او ښځو ته دې مطلق امر وي چې په کور کې کښېني، نو په طبيعي توګه به د دې معنی دا وي چې بهر وتل ورته حرام دي، دويم احتمال يې دا دی چې د دې جملې تفسير په دويمه جمله کې بيان شوی دی چې د لومړي جاهليت د را ښکاره کېدو په څېر مه را ښکاره کېږئ.

خو دا لومړی معنی د احاديثو سره په ټکر کې ده، همدا راز د فقهاو د څرګندونو سره په ټکر کې ده، او د دې تر څنګ د امت د عمل سره په ټکر کې واقع ده، نو له دې څخه په ښکاره ډول څرګندېږي چې دا معنی مراد نه ده، ځکه که دا معنی مراد وی نو د امت تعامل به د دې تفسير او معنی خلاف نه وه، د فقهاو تصريحات به يې مخالف نه ؤ، او نه به احاديث د دې سره په تعارض کې واقع ؤ.

او دويمه معنی د تفسير د اصولو سره هم برابره ده، د احاديثو سره هم او د فقهاو او د اسلامي امت د اتفاقي دريځ سره هم اړخ لګوي، او د ټول اسلامي امت تعامل هم له همدې سره په توافق کې پاتې شوی، نو همدا معنی به مراد وي، ځکه دا نا ممکنه خبره ده چې که لومړی معنی مراد وی نو احاديث، د فقهاو اقوال او د امت دا اتفاقي دريځ دی د دې خلاف واقع شوی وی، نو له دې څخه همدا ثابتېږي چې دا دويمه معنی مراد ده او دا لومړی معنی اصلا د دې ايت معنی نه ده

وسبحانك اللهم وبحمدك نشهد أن لا إله إلا أنت نستغفرك و نتوب إليك.

لومړی: د ايت لفظي ترجمه

الله تعالی فرمايي: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا} [الأحزاب: 33].

په خپلو کورونو کې ثابتې پاتې شئ، او د لومړي جاهليت د را څرګندېدو په څېر مه را څرګندېږئ، او لمونځ قائم کړئ، او زکات ورکړئ، او د الله تعالی او د هغه د پيغمبر اطاعت وکړئ، ای اهل بيتو (د رسول الله صلی الله عليه وسلم بيبيانو) يقينا الله تعالی غواړي چې له تاسې څخه ستاسې ګناهونه لرې کړي او تاسې په بشپړ ډول پاک کړي.

دويم: د دې مبارک آيت قرائتونه او لغوي تحقيق

د «قرن» په کلمه کې دوه متواتر قرائتونه شتون لري:

لومړی: د نافع او عاصم قرائت دی دوی «قَرن» د قاف په فتحې سره لولي.

دويم: جمهور «قِرن» د قاف په کسرې سره لولي.

1- **لومړی قرائت: «قَرن» د قاف په فتحې سره**

که قرائت «قَرن» د قاف په فتحې سره وي، نو د دې کلمې د اصل په اړه لاندې دوه نظرونه وجود لري:

لومړی توجیه: چې د قر یقر (د علم یعلم) د باب څخه وي، نو په دې حالت کې دا د امر صیغه ده چې اصل یې «اقررن» وه، نو یوه راء تخفیفا حذف شوه، او د لومړی راء فتحه (ځکه چې دا د علم یعلم له باب څخه دی) قاف ته نقل شوه، او کله چې لومړی حرف متحرک شو نو د وصل همزې ته اړتیا پاتې نه شوه نو «قرن» شو، په دې حالت کې به د «قرن» صرفي وزن «فعن» وي، ځکه دویمه راء چې د لام کلمه ده حذف شوی ده، او دا ځکه حذف شوی چې په کلمه کې ثقل د همدې له امله رامنځته شوی وه، یو شمېر علماء وايي چې اصلا دویمه «راء» حذف شوی، ځکه کله چې د لومړی «راء» فتحه قاف ته نقل شوه، د ساکنینو د التقاء (چې دوه راء ګاڼې دي) له امله لومړی «راء» حذف شوه، نو په دې اعلال سره به د «قرن» صرفي وزن «فلن» وي، ځکه د عین کلمه یې حذف شوی ده.

مګر کله چې اعتراض دا وشو چې اصلي حرف خو کله نه حذفېږي، بلکې حرف علت حذفېږي، دلته «راء» د کوم قانون له مخې حذف شوی ده، نو مکي[1] او ابو علي[2] وویل «چې د ثقل له امله لومړی «راء» په «یاء» بدله شوه، نو فتحه یې ما قبل «قاف» ته منتقل شوه، نو د ساکنینو التقاء رامنځته شوه چې په نتیجه کې یې «یاء» حذف شوه».

په دې قرائت باندې المازني[3] اعتراض کړی چې «قر یقر» که د (علم یعلم) په وزن وي نو هغه د سترګو د یخوالي په معنی راځي، او په یو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی نه راځي، او کوم چې په یو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی راځي هغه د (ضرب یضرب) په وزن باندې راځي، او د هغه څخه د امر صیغه «قَرن» د قاف په فتحې سره نه شي راتللی؟

د دې اعتراض په ځواب کې أبو حیان په البحر المحیط کې د ابو عبیدة او الزجّاج او نورو څخه نقل کړي چې «قر یقر» که د «ضرب» له باب څخه وي او که د «علم» له باب څخه وي، دواړه په یو ځای کې د ثابت پاتې کېدلو په معنی راځي او دا په عربي ژبه کې ثابت دي، او علماء وايي چې مثبت حجت دی په نافي باندې، او (من علم حجة علی من لم یعلم) نو که مازني ته د دې معلومات نه وي نو عدم علم په عدم وجود باندې دلالت نه کوي، نو بناء د مازني دا خبره درسته نه ده.

دویمه توجه: په دې قرائت کې دویمه وجه دا ده چې دا کلمه د «قار» «یقار» (د خاف یخاف له باب څخه) د امر د جمع مؤنث صیغه په اصل کې «اقیرن» وه، د یاء فتحه قاف ته نقل شوه، او یاء د ساکنینو د التقاء له امله حذف شوه، نو د وصل همزه هم له دې امله حذف شوه چې اړتیا ورته پاتې نه شوه ځکه د کلمې لومړی حرف متحرک شو، نو «قرن» شو. په دې قرائت به د دې کلمې معنی وي "اجمعن أنفسکن في بیوتکن"، ځکه قارة د جمع په معنی راځي، په همدې معنی بر اعظم ته قاره ویل کېږي ځکه هغه د ډېرو وچو مجموعه وي.

2- د «وقِرن» دویم قرائت

دویم قرائت چې د جمهورو قرائت دی د «قاف» په کسرې سره دی «وقِرن»، د دې قرائت لپاره هم متعدد توجیهات شتون لري، چې په لنډ ډول یې په لاندې توګه وړاندې کوو:

لومړی توجیه: دا لفظ د «وقر» «یقر» څخه دی چې د «وعد» «یعد» په وزن دی، او هماغه اعلال په کې شوی چې د «وعد» په امر کې کېږي، یعنې اصل یې «اِوقِرن» وه، د کسرې نه وروسته واو ثقیل وه نو حذف شو، نو کله چې د کلمې لومړی توری «قاف» او هغه متحرک وه نو د وصل همزې ته اړتیا پاتې نه شوه نو «قرن» شو. او معنی به یې په خپل کور کې د سکون او د وقار حالت غوره کول وي، یعنې په خپلو کورونو کې وقار او سکون حالت غوره کړئ، چې معنی یې هماغه ده چې په خپلو کورونو کې پاتې شئ.

دویمه توجیه: دا د «قر یقر» (چې د «ضرب یضرب» په وزن دی) څخه د امر صیغه ده، او په دې کې هغه درې واړه توجیهات د تطبیق وړ دي چې د تیر قرائت په لومړی توجیه کې ورته اشاره وشوه، چې لومړی راء حذف شوی، که دویمه راء حذف شوی، او که راء په یاء بدله شوی او

---

[1] - نوم یې ابو محمد مکي بن أبي طالب القیسي (۳۵۵هـ ۴۳۷هـ) دا خبره یې په خپل کتاب مشکل اعراب القرآن ج ۲ ص ۵۷۷ کې کړې ده، تحقیق: دکتور حاتم صالح الضامن، چاپوونکی اداره: مؤسسة الرسالة، بیروت، دویم چاپ ۱۴۰۵هـ ۱۹۸۴م.

[2] - ابو علي الحسن بن أحمد بن عبد الغفار الفارسي، د عربي ژبې او نحوې امام، د ابن درید او ابو القاسم الزجاج په څېر شخصیتونو شاګرد او د ابن جني استاذ (۲۸۸هـ ۳۷۷هـ)، یو کتاب یې چاپ دی د الایضاح العضدي په نوم لومړی چاپ په کال ۱۳۸۹هـ ۱۹۶۹م، چې د. حسن شاذلي فرهود تحقیق کړی دی.

[3] - نوم یې ابو عثمان بکر بن محمد بن عدي بن حبیب البصیر المازني دی، مشهور نحوي او لغوي عالم دی، په استاذانو کې یې أبو عبیدة معمر بن المثنی، اصمعي، أبو زید الأنصاري او اخفش شامل دي، په شاګردانو کې یې د أبو العباس المبرد په څېر شخصیتونه شامل دي، د یو روایت پر بنسټ په کال ۲۴۷هـ کې وفات شوی دی.

بیا حذف شوی لکه مکي او ابو علي چې وایي. په دې قرائت بیا هغه اعتراض هم نه واردېږي چې «المازني» په لومړي قرائت باندې درلوده، ځکه دا د عربي ژبې د مشهورې وجهې سره مطابقت لري[1].

دریم: د ایت ښځه نا سم فهم

د ایت ظاهر په دې دلالت کوي چې د ښځو لپاره په کور کې پاتې کېدل فرض دي، او د فرضو مخالفت حرام دي، نو له کور ښځه وتل حرام دي، او دا ځکه چې د (قرن) کلمه د امر صیغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، همدا فهم یو شمېر خلک له دې ایت ښځه اخلي او تصور یې دا دی چې ښځه باید په خپل کور کې محبوسه وي، او له کور ښځه ورته وتل حرام دي، د بېلګې په توګه امام جصاص رازي وایي: «وَفِيهِ الدَّلَالَةُ عَلَى أَنَّ النِّسَاءَ مَأْمُورَاتٌ بِلُزُومِ الْبُيُوتِ مَنْهِيَّاتٌ عَنْ الْخُرُوجِ»[2].

په دې ایت کې پر دې دلالت دی چې ښځې په خپلو کورونو کې پر باقي پاتې کېدلو مأمورې دي، د بهر وتلو ښځه منع[3] کړې شوي دي.

امام قرطبي مالکي وایي: «مَعْنَى هَذِهِ الْآيَةِ الْأَمْرُ بِلُزُومِ الْبَيْتِ، وَإِنْ كَانَ الْخِطَابُ لِنِسَاءِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَقَدْ دَخَلَ غَيْرُهُنَّ فِيهِ بِالْمَعْنَى. هَذَا لَوْ لَمْ يَرِدْ دَلِيلٌ يَخُصُّ جَمِيعَ النِّسَاءِ، كَيْفَ وَالشَّرِيعَةُ طَافِحَةٌ بِلُزُومِ النِّسَاءِ بُيُوتَهُنَّ، وَالِانْكِفَافِ عَنِ الْخُرُوجِ مِنْهَا إِلَّا لِضَرُورَةٍ، عَلَى مَا تَقَدَّمَ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ»[4]

د دې ایت مفهوم دا دی چې په دې کې په کورونو کې په باقي پاتې کېدلو امر دی، په دې ایت کې سره له دې چې خطاب د رسول الله صلى الله عليه وسلم ازواج مطهراتو ته دی، خو نورې مسلمانانې ښځې قیاسا په دې کې شاملې دي، دا په دې صورت کې چې په دې اړه د نورو ښځو په اړه کوم ځانګړی دلیل وجود و نه لري، حال دا چې شریعت د داسې دلایلو ښځه ډک دی چې په کورونو کې د ښځو د پاتې کېدو په لزوم باندې دلالت کوي، د ضرورت[5] ښځه پرته د کورونو له وتلو ښځه پر امتناع دلالت کوي، لکه په ډېرو ځایونو کې چې مې پرې مخکې بحث کړی دی.

او حافظ ابن کثیر خو دا د آدابو او مستحباتو له جملې ښځه ګڼي، د دوه دېرشم ایت په تفسیر کې وایي: «هَذِهِ آدَابٌ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا نِسَاءَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَنِسَاءُ الأمة تبع لهن في ذلك».

دا هغه ادبونه دي چې الله تعالی د پیغمبر علیه السلام ازواجو ته پرې امر کړی، او د امت نورې ښځې په دې کې د هغوی تابع دي.

بیا وروسته وایي: «وقوله تعالى: وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ أي الزمن فَلَا تَخْرُجْنَ لِغَيْرِ حَاجَةٍ، وَمِنَ الْحَوَائِجِ الشَّرْعِيَّةِ الصَّلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ بِشَرْطِهِ»[6].

د «وقرن...» معنی دا ده چې په کور کې باقي پاتې شئ، او د حاجت او اړتیا ښځه پرته بهر مه وځئ، او د شرعي حاجتونو ښځه یو هم د شرطونو سره برابر په مسجد کې لمونځ هم دی.

همدا خبره د شهاب الدین الآلوسي[7] ښځه او همدا راز د ځه نورو علماو ښځه هم نقل شوې ده، چې ځه د امر دا صیغه په استحباب باندې حمل کوي او وایي چې استحبابا مسلمانو ښځو ته په کورونو کې پاتې کېدل په کار دي، او ځوک یې په وجوب باندې حمل کوي.

---

[1] - د دې قرائتونو او د قرائتونو د توجیهاتو لپاره وګورئ: المحیط في التفسیر (8/ 476_ 477) د ابو حیان محمد بن یوسف بن علي بن یوسف بن حیان أثیر الدین الأندلسي (ت ۷۴۵هـ) ط. دار الفکر، بیروت، د چاپ کال ۱۴۲۰هـ تحقیق: صدقي محمد جمیل. او الدر المصون في علوم الکتاب المکنون (9/ 120-121) د ابو العباس شهاب الدین أحمد بن یوسف بن عبد الدائم المعروف بالسمین الحلبي (ت ۷۵۶هـ) طبع دار القلم، دمشق، تحقیق: د. أحمد محمد الخراط. همدا راز وګورئ: روح المعاني في تفسیر القرآن والسبع المثاني (11/ 187) د شهاب الدین محمود بن عبد الله الحسیني الآلوسي (ت ۱۲۷۰هـ)، تحقیق: علي عبد الباري عطیة، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة- بیروت، کال ۱۴۱هـ. دې تفاسیرو ته د رجوع په وخت کې انسان ګوري چې په عبارتونو کې یو ډول اضطراب وجود لري.

[2] - «أحکام القرآن للجصاص» (3/ 471) تألیف: أحمد بن علي أبو بکر الرازي الجصاص الحنفي (ت ۳۷۰هـ)، تحقیق: عبد السلام محمد علي شاهین، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة بیروت – لبنان، لومړی چاپ، کال ۱۴۱۵هـ/۱۹۹۴م.

[3] - د منهیات په لفظ د «و لا تبرجن» لفظ ته اشاره کوي او هغه مقیده نهي ده، مطلقه نهي نه ده.

[4] - تفسیر القرطبي مشهور په الجامع لأحکام القرآن (14/ 179)، مؤلف: أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، تحقیق: أحمد البردوني وإبراهیم أطفیش، چاپوونکی اداره: ار الکتب المصریة – القاهرة، دویم چاپ، کال: ۱۳۸۴ هـ - ۱۹٦٤ م.

[5] - چې دې ته متوجه باید وه اوسو چې ضرورت یوه فقهي او اصولي اصطلاح ده چې مخکې مو د هغې معنی ته اشاره درلوده.

[6] - تفسیر القرآن العظیم مشهور په تفسیر ابن کثیر (6/ 363)، لیکوال: أبو الفداء إسماعیل بن عمر بن کثیر القرشي البصري ثم الدمشقي (ت ۷۷۴ هـ) تحقیق: محمد حسین شمس الدین، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة، منشورات محمد علي بیضون – بیروت، لومړی چاپ، کال: ۱۴۱۹ هـ.

[7] - روح المعاني فی تفسیر القرآن الکریم والسبع المثاني مشهور په تفسیر الآلوسي ج ۱۱ ص ۱۸۷، دار الکتب العلمیة، تحقیق: علي عبد الباري عطیة، لومړی چاپ کال ۱۴۱۵هـ.

که د علماو دا اقوال په استحباب باندې حمل شي او داسې وانګېرل شي چې د ښځې لپاره مستحب دا دي چې په کور کې پاتې شي او بهر ته ولاړه نه شي، نو دا به درسته انګېرنه وي، خو که دا په وجوب باندې حمل شي او تصور دا وي چې د شرعي ضرورت څخه پرته ښځه له کور څخه بهر نه شي وتلی نو له دې مبارک ایت څخه دا فهم یو داسې فهم دی چې د شریعت د نصوصو، د دې ایت څخه د امت د معتمدو علماو د فهم، د امت د عام تعامل او د اسلامي شریعت د طبیعت سره متصادم دی، له دې امله دا یو مرجوح فهم دی، د دې فهم تصحیح په کار ده، ځکه داسې یو فهم شریعت ته منسوبول په حقیقت کې د شریعت په اړه غلط او نا درست تصورات خپروي، او د شریعت د بدنامۍ لامل ګرځي.

دا نا سم فهم مراد نه دی

دا درسته خبره ده چې د ښځې د فعالیت او کار یو بنسټیز ډګر د هغې کور دی، په ځانګړې توګه کله چې واده شي او د کورنۍ څښتنه شي، ښځه باید د خپل کور څخه د کورنۍ د غړو لپاره د سکون او اطمئنان چاپېریال برابر کړي، د خپلو اولادونو په تربیت او روزنه بشپړ اهتمام وکړي، مګر د دې ترڅنګ هغه د خپلو اړتیاو د تر سره کولو لپاره همدا راز د ټولنیزو اړتیاو د سرته رسولو لپاره د کور څخه بیرون وتلی شي، او د یو انسان په حیث د خپلو اړتیا د پوره کولو لپاره، همدا راز د یو مسلمان په حیث د خیر په کارونو کې د ګډون لپاره له کور څخه وتل یو مباح عمل دی، مګر دا چې د دې وتلو سره داسې کوم مقصد اړه ولري او هغه د ښځو د ګډون پرته سرته نه شي رسېدلی په داسې حالت کې دا اباحت دا حکم د هغه مقصد سره سم تغییر خوري، لکه څرنګه چې د سد الذرائع او فتح الذرائع اصولي قاعده ده.

د همدې اصولي قاعدې سره سم له کور څخه دا وتل هغه وخت ناروا ګرځي چې کله ورسره نا روا کارونه یوځای شي، د بېلګې په توګه کله چې په لباس، حجاب او ظاهري هیئت کې د شریعت احکام رعایت نه کړي، نو بیا علماء په دې تصریح کوي چې دا کار یې ناروا دی، هدف دا دی چې پخپله وتل ناروا نه دي بلکې کله چې په وتلو کې شرعي آداب رعایت نه شي هغه وتل ناروا دي، همدا د قرآن کریم د دې مبارک ایت مدلول دی، او همدا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احادیثو مدلول هم دی، او همدا د فقهاو او حنفي مذهب په شمول د اهل سنتو د ټولو فقهي مذاهبو د معتمدو علماو د تصریحاتو مدلول هم دی.

دا د اسلامي امت د معتبرو علماو دریځ دی چې «وقرن في بیوتکن» په ظاهر باندې حمل نه دی، بلکې د امت د ټولو معتبرو علماو له نظره له کور څخه د ښځو وتل یو مباح عمل دی، اوس د بل هر مباح عمل په څېر که له دې سره داسې څه نا روا کارونه یو ځای شي چې په شریعت کې جواز نه لري نو د دې مشکلاتو د تلازم له امله سدا للذریعة نا روا ګرځي، او که ناروا اعمال ورسره یوځای نه وي نو په خپل حالت روا او مباح پاتې کېږي، او که څه داسې مقاصد ورسره تړل شوي وي چې شرعا مطلوب وي، او د واجباتو له جملې څخه وي نو فتحا للذریعة دا بیرون وتل لازمي ګرځي تر دې چې په یو لړ حالاتو کې د مېړه نافرماني کول ورته هم جواز پیدا کوي، همدا خبره د دې مبارک ایت څخه معتبرو مفسرینو فهم کړې ده.

د «وقرن في بیوتکن» په تفسیر کې تفسیري اقوال

له همدې امله چې د احادیثو په ذخیره کې بې شمېره احادیث داسې دي چې د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره ښځو ته د کور څخه د بیرون وتلو په جواز دلالت کوي، او د اسلامي امت ټول تاریخ په دې دلالت کوي چې سره له دې چې یو شمېر ښځې استحبابا په کور کې پاتې کېدلې، چې «ذوات الخدور» یا «مخدَّرات» او یا «مخدورات» به بلل کېدلې، او نورې ښځې چې د کور څخه بیرون به یې کارونه کول هغوی ته «البرزة» ویل کېدلې، د فقهي احکامو په لحاظ د دې دواړو ډولو ښځو تر منځ تفاوتونه وجود لري، او دا تفاوتونه فقهاو رعایت کړي دي، د بېلګې په توګه د توکیل او شهادت په مسائلو کې د دې دواړو ښځو احکام سره متفاوت دي، په دې اړه تفصیلي احکام په د برهاني په محیط کې، په عالمګیري فتاوی کې، او په الدر المختار باندې د ابن عابدین شامي په حاشیه کې راغلي دي.

د دې دوه ډولو ښځو د تعریف په اړه ابن نجیم وایي: «الْمُخَدَّرَةُ فهي في اللُّغَة كما في الْقَامُوسِ من الْخَدْرِ كَالْإِخْدَارِ وَالتَّخْدِيرُ بِفَتْحِ الْخَاءِ الزام الْبِنْتِ الْخِدْرَ بِكَسْرِ الْخَاءِ وهو سِتْرٌ يُمَدُّ لِلْجَارِيَةِ في نَاحِيَةِ الْبَيْتِ وَهِيَ مَخْدُورَةٌ وَمُخَدَّرَةٌ ا هـ، وفي الشَّرْعِ هِيَ التي لم تَجْرِ عَادَتُهَا بِالْبُرُوزِ وَمُخَالَطَةِ الرِّجَالِ، قال الْحَلْوَانِيُّ وَالَّتِي تَخْرُجُ في حَوَائِجِهَا بَرَزَةٌ»[1].

---

[1] - البحر الرائق (7/ 145) زین الدین ابن نجیم (۹۲۶هـ ـ ۹۷۰هـ) د چاپ ځای: دار المعرفة، بیروت، لبنان. همدا راز د دې اصطلاح لپاره وګورئ الفتاوی الهندیة (3/ 335) د حنفي علماو د یوې مجموعې له لورې لیکل شوی، چاپوونکې اداره: دار الفکر، بیروت، د چاپ کال: ۱۹۹۱م ۱۴۱۱هـ ق. همدا راز وګورئ المحیط البرهاني في الفقه النعماني (8/ 41) او (8/ 465) د أبو المعالي برهان الدین محمود بن أحمد بن عبد العزیز بن عمر بن مَازَةَ البخاري الحنفي (المتوفی: 616هـ)، تحقیق: عبد الکریم سامي الجندي، چاپوونکې اداره: دار الکتب العلمیة، بیروت – لبنان، لومړی چاپ: 1424 هـ - 2004 م. او په احکامو کې دا تفاوت نوی نه دی بلکې ابن عابدین یې د ابوبکر

المخدرة په لغت کې ـ لکه په قاموس کې چې راغلي ـ د خدر څخه اخيستل شوی، چې د خاء په فتحې سره لوستل کېږي، او د إخدار او تخدير په معنی باندې راځي (يعني ثلاثي مجرد او مزيد فيه ټول په يوه معنی راځي) لغوي معنی يې دا ده چې انجلۍ په پرده (خدر د خاء په کسرې سره) باندې ملزمه کړی شي، او خدر هغه پردې ته ويل کېږي چې د کور په يو اړخ کې اچول کېږي، دې ښځې يا انجلۍ ته «مخدوره» يا «مخدره» ويل کېږي، او په شريعت کې «مخدورة» يا «مخدرة» هغه ښځې يا انجلۍ ته ويل کېږي چې په عادي حالاتو کې بيرون نه وځي او د سړيو سره تعامل نه کوي، او حلواني وايي: او هغه ښځه يا انجلۍ چې د خپلو اړتياو د پوره کولو لپاره د کور څخه بهر ته وځي هغې ته «برزة» ويل کېږي.

په الفتاوی الهندية کې وايي: «وَيُقْبَلُ تَعْدِيلُ الْمَرْأَةِ لِزَوْجِهَا وَغَيْرِهِ إذَا كانت امْرَأَةً بَرْزَةً تُخَالِطُ الناس وَتُعَامِلُهُمْ كَذَا في مُحِيطِ السَّرَخْسِيِّ»[1].

د سرخسي په محيط کې راغلي چې کله چې ښځه «برزة» وي او د خلکو سره خلط کېږي او تعامل ورسره کوي نو د خپل ميړه او نورو خلکو په اړه د هغې د عدالت ګواهي د منلو وړ ده.

همدا راز د رسول الله صلی الله عليه وسلم احاديث چې وروسته به يې يادونه وکړو، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د مبارک عصر ـ څخه نيولی تر نن پورې د اسلامي امت تاريخ په دې شاهد دی چې ښځو د ژوند په بېلابېلو ميدانونو کې فعال حضور درلوده، د خپلو شخصي ـ اړتياو لپاره په ټولنه کې موجودې وې، همدا راز يې په ډېرو ټولنيزو چارو کې ګډون درلود، که يواځې د صحيح البخاري د کتاب النکاح بېلابېل ابواب ملاحظه کړو د ډېرو بابونو د عناوينو په ترڅ کې دې ته اشارې لري چې په ټولنيزو چارو کې د ښځو فعاليت او په فعاليتونو کې ګډون له کراهت څخه پرته جواز لري.

همدا راز هغه بېلابېل احاديث چې د غزواتو په جريان کې د ښځو له لورې د مريضانو او زخميانو تداوي[2] سرته رسېدل، د شهيدانو ښخول[3]، او لښکر ته د څښلو د اوبو راوړل، بلکې په بعضې حالاتو کې په جنګ کې ګډون کول د دې بېلګې دي.

د اسلامي تاريخ په اوږدو کې د داسې ښځينه عالمانو د شتون او فعال حضور په اړه چې د اسلامي او انساني علومو په وده کې يې لويه ونډه درلوده زموږ د رجالو او طبقاتو په کتابونو کې تفصيلي يادونه شوې ده، د بېلګې په توګه د امام ذهبي د سير أعلام النبلاء څخه يو لوی مجلد د هغه ښځو په اړه راټول شوی دی چې د ژوند په بېلابېلو اړخونو کې مؤثرې او عالمې وې[4]، همدا راز د فقهاو په طبقاتو کې د ښځو يادونه شوې، د جرح او تعديل په کتابونو کې د محدثاتو ذکر راغلی دی.

که د دې مبارک ايت مفهوم هغه وي چې مخکې مو ورته اشاره وکړه، نو بيا به حالت داسې نه وه، ځکه دا خو نا ممکنه خبره ده چې ټول امت دې د الله تعالی د حکم مخالفت وکړي، په دې معنی چې الله تعالی دې ښځو ته په کورونو کې د پاتې کېدو امر کړی وي او امت دې په دې التزام و نه لري، نو دا ثابته شوه چې د دې مبارک ايت معنی او تفسير هغه نه دی چې دا خلک يې ترې اخلي، او وايي چې ښځه يا د کور ده او يا هم د ګور، چې دا ظاهري معنی ترې مراد نه ده، نو معنی يې څه ده؟ په دې اړه مفسرين لاندې دوه نظرونه لريس:

لومړی نظر: د ازواج مطهراتو او نورو ښځو ترمنځ تفاوت

يو شمېر مفسرين وايي چې دا مبارک ايت د ازواج مطهراتو په اړه وجوبا او د نورو مسلمانو ښځو په اړه استحبابا راغلی دی، علامه الطاهر بن عاشور د دې ايت په تفسير کې وايي:«هَذَا أَمْرٌ خُصِّصْنَ بِهِ وَهُوَ وُجُوبُ مُلَازَمَتِهِنَّ بُيُوتَهُنَّ تَوْقِيرًا لَهُنَّ، وَتَقْوِيَةً فِي حُرْمَتِهِنَّ، فَقَرَارُهُنَّ فِي بُيُوتِهِنَّ عِبَادَةٌ، وَأَنَّ نُزُولَ الْوَحْيِ فِيهَا وَتَرَدُّدَ النَّبِيءِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خِلَالِهَا يُكْسِبُهَا حُرْمَةً. وَقَدْ كَانَ الْمُسْلِمُونَ لَمَّا ضَاقَ عَلَيْهِمُ الْمَسْجِدُ

جصاص رازي څخه نقل کوي چې د څلورم قرن عالم دی، دې لپاره وګوئ: حاشية ابن عابدين (7/ 280) چاپوونکی اداره: دار الفکر للطباعة والنشر، د چاپ کال ۱۴۲۱هـ ۲۰۰۰م.

[1] - الفتاوی الهندية (3/ 528) همدا مخکينی مصدر.

[2] - په مصنف ابن أبي شيبة - ترقيم عوامة (12/ 525) کې دا لاندې حديث لولو: عن حَشْرَجُ بْنُ زِيَادٍ الأَشْجَعِيُّ ، عَنْ جَدَّتِهِ أُمِّ أَبِيهِ ؛ أَنَّهَا غَزَتْ مَعَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم خَيْبَرَ سَادِسَةَ سِتِّ نِسْوَةٍ ، فَبَلَغَ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم ، فَبَعَثَ إِلَيْنَا ، فَقَالَ : بِأَمْرِ مَنْ خَرَجْتُنَّ ؟ وَرَأَيْنَا فِيهِ الْغَضَبَ , فَقُلْنَا : يَا رَسُولَ اللهِ , خَرَجْنَا وَمَعَنَا دَوَاءٌ نُدَاوِي بِهِ ، وَنُنَاوِلُ السِّهَامَ ، وَنَسْقِي السَّوِيقَ ، وَنَغْزِلُ الشَّعْرَ ، نُعِينُ بِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ ، فَقَالَ لَنَا : أَقِمْنَ ، فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ خَيْبَرَ ، قَسَمَ لَنَا كَمَا قَسَمَ لِلرِّجَالِ. دا د خيبر د غزا خبره ده چې د پيغمبر عليه السلام د غزواتو څخه د ورستنيو غزواتو له جملې څخه ده.

[3] - المعجم الكبير للطبراني (25/ 67) أُمِّ عَطِيَّةَ، تَقُولُ: «كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُدَاوِي الْجَرْحَى، وَنَدْفِنُ الْقَتْلَى» په صحيح مسلم (3/ 1443) کې دا حديث لولو: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْزُو بِأُمِّ سُلَيْمٍ وَنِسْوَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ مَعَهُ إِذَا غَزَا، فَيَسْقِينَ الْمَاءَ، وَيُدَاوِينَ الْجَرْحَى»

[4] - جامع أخبار النساء من سير أعلام النبلاء (مع تراجم الجزء المفقود من السير) جمع وترتيب وتحقيق وتعليق: ابو عبد الرحمن خالد بن حسين بن عبد الرحمن، تقديم: فضيلة الشيخ مصطفى بن العدوي، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية، الرياض، د چاپ کال ۱۴۲۵هـ ۲۰۰۴م.

النَّبَوِيُّ يُصَلُّونَ الْجُمُعَةَ فِي بيُوت أَزْوَاج النبيء صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا فِي حَدِيثِ «الْمُوَطَّأِ» . وَهَذَا الْحُكْمُ وُجُوبٌ عَلَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَهُوَ كَمَالٌ لِسَائِرِ النِّسَاءِ»[1].

دا امر د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهراتو پورې ځانګړی دی، چې دوی باید په خپلو کورونو کې مستقرې پاتې شي او بيرون ته نه ترې و نه وځي، او دا حکم د دوی د احترام له امله، او د دوی د حرمت د تقويت لپاره ورکړ شوی دی، نو د دوی له لورې په خپلو کورونو کې پاتې کېدل عبادت دی. د دوی په کورونو کې د وحي نازلېدل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم تګ راتګ دې کورونو ته احترام او عزت وربخښي، له همدې امله کله به چې په مسجد نبوي کې ځای نه وه نو مسلمانانو به د ازواج مطهراتو په کورونو کې د جمعې لمونځ کاوه لکه د موطا په حديث کې چې راغلي دي (چې دا د دې کورونو د حرمت او عزت دليل دی) پر دې حکم باندې التزام پر امهات المؤمنين باندې واجب وه، او د نورو ښځو لپاره د کمال او استحباب درجه لري.

ابن عاشور دا خبره څکه کوي چې اسلامي امت ټول په دې اتفاق لري چې د ښځې لپاره د کور څخه بيرون تلل مطلقا حرام نه دي، نو کله چې دا حرام نه دي، نو بايد د عامو مسلمانو ښځو په اړه دا حکم په استحباب باندې حمل شي، او د ازواج مطهراتو په اړه بايد په وجوب حمل شي، څکه په دې توګه الله تعالی د دوی د احترام او عزت ساتلو ځانګړی اهتمام کړی، او د عامو مسلمانو ښځو لپاره څکه په وجوب حمل نه دی چې په وجوب باندې د حمل کولو څخه داسې مشقت رامنځته کېږي چې تحمل يې ډېر مشکل دی، او موږ په شريعت کې داسې احکام لرو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره په وجوب حمل وي او د امت لپاره نفل او مستحب وي، لکه قيام الليل او د تهجدو لمونځ.

د ابن عاشور د دې تفسير سره سم به دلته د امر صيغه (قرن) د مطلق طلب لپاره وي، چې دا طلب به د ازواج مطهراتو په حق کې جازم او قطعي طلب وي او د نورو عامو مسلمانو ښځو په حق کې به غير جازم طلب وي، او په دې توګه به د نصوصو ترمنځ تعارض هم رفع شوی وي او د امت عام تعامل او د فقهاو فهم به هم د قرآن کريم د دې مبارک ايت سره برابر وي.

دويم نظر: دا ايت د ښځو مطلق وتل حرام نه ګڼي

د دې مبارک ايت دويم تفسير دا دی چې په دې ايت کريمه کې د ښځو لپاره مطلق بيرون وتل نه دي حرام کړی شوي بلکې هغه وتل حرام ګرځول شوي چې د لومړي جاهليت په څېر د شرعي ادابو د رعايت څخه پرته بيرون وتل دي، او دا څکه چې ډېر مفسرين د ايت دويمه جمله د لومړۍ جملې لپاره تفسير ګڼي، الله تعالی فرمايي: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا} [الأحزاب: 33].

د دې ايت معنی به دا وي چې په خپلو کورونو کې پاتې شئ يعنې د لومړي جاهليت په زمانه کې د را څرګندېدو په څېر مه را څرګندېږئ....دا دويمه جمله (ولا تبرجن تبرج الجاهلية الأولى) به د لومړۍ جملې (وقرن في بيوتكن) تفسير وي.

ابن عرفه د (وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى) په اړه وايي: «الصواب أن تكون هذه الجملة في معنى الأولى مفسرة لها، فيكون أمرهن بملازمة البيوت ليس نهيا عن مطلق الخروج، بل عن الخروج المخالف للشرع، وهذا خروج التبرج»[2].

درسته خبره دا ده چې دا جمله د لومړۍ جملې په معنی ده، او د هغې لپاره تفسير دی، نو ښځو ته په کور کې د پاتې کېدلو د امر معنی به په مطلقه توګه د کور څخه د وتلو نه منع نه وي، بلکې د هغه وتلو څخه به منع وي چې د شريعت سره مخالف وي، او د شريعت سره مخالف وتل د تبرج او د بې پرده ګۍ په حالت کې وتل دي.

همدا خبره په پوره صراحت سره شيخ محمد ثناء الله مظهري هم کوي، وايي: «امر بالقرار فى البيوت وعدم الخروج بقصد المعصية كما يدل عليه قوله تعالى وَلَا تَبَرَّجْنَ فانه عطف تفسيرى وتأكيد معنى وليس فى الاية نهى عن الخروج من البيت مطلقا وان كان للصلوة او الحج او لحاجة الإنسان»[3].

---

[1] - التحرير والتنوير (تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديدمن تفسير الكتاب المجيد) (22/ 10) د محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي (ت: ١٣٩٣هـ) چاپوونکې اداره: الدار التونسية، تونس، د چاپ کال: ١٩٨٤م. همدا خبره يې د صحيح البخاري لپاره په خپله شرح «النظر الفسيح عند مضائق الأنظار في الجامع الصحيح» (ص: 204) کې هم کړې ده، محمد الطاهر ابن عاشور، چاپوونکی اداره: دار سحنون للنشر والتوزيع - دار السلام للطباعة والنشر، لومړی چاپ، کال: 1428 هـ - 2007 م.

[2] - تفسير ابن عرفة النسخة الكاملة (3/ 295) محمد بن محمد بن عرفة الورغمي التونسي المالكي، أبو عبد الله (ت: ٨٠٣هـ) تحقيق: جلال الأسيوطي، چاپوونکې اداره: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، لومړی چاپ، کال ٢٠٠٨م.

[3] - تفسير المظهري ج٧ ص ٣٤١- ٣٤٢، د قاضي محمد ثناء الله العثماني الحنفي المظهري النقشبندي (١١٤٣هـ ١٢٢٥هـ) تحقيق: أحمد عز وعناية، چاپوونکی اداره: دار احياء التراث العربي، بيروت ـ لبنان، لومړی چاپ کال ١٤٢٥هـ ٢٠٠٤م.

{وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ} په کورونو کې د پاتې کېدلو او د ګناه په اراده د کور څخه د نه وتلو امر دی، لکه د الله تعالی وینا (ولا تبرجن) چې پرې دلالت کوي، ځکه دا (ولا تبرجن) (په وقرن في بیوتکن) تفسیري عطف دی، او معنوي تأکید یې دی، په دې مبارک ایت کې د کور څخه د مطلق وتلو نه منع نه ده راغلی و لو که د لمانځه، حج او انساني اړتیاو لپاره وي.

د قاضي ثناء الله مظهري صاحب خبره واضح ده چې په ایت کې دویمه جمله (ولا تبرجن...) د لومړۍ جملې (وقرن في بیوتکن) تفسیر او معنوي تأکید دی، نو د دې دواړو جملو معنی به دا وي چې د کور څخه په داسې توګه مه وځئ چې د لومړي جاهلیت د خلکو په څېر بې پرده او د بې حیایې په حالت کې را ښکاره شئ، او کله چې جمله کې قید وجود ولري نو نهي او نفي نفس فعل ته متوجه نه وي بلکې قید زائد ته متوجه وي، لکه کله چې ته ووایی: «ما رأیت زیدا راکبا» د دې معنی دا نه ده چې تا زید اصلا نه دی لیدلی، بلکې معنی یې دا ده چې تا هغه د سپرلی په حالت کې نه دی لیدلی.

همدا خبره امام الوسي هم کوي، هغه له کور څخه د مسلمانو ښځو وتل په دوه ډولو ویشي، یو هغه وتل دي چې ناروا او نادرست دي، او هغه د جاهلیت د زمانې په څېر له کور څخه وتل دي، او یو جائز، روا او مباح وتل دي چې هغه د شرعي آدابو سره د اړتیا لپاره وتل دي، هغه وایي: «وقد یحرم علیهن الخروج بل قد یکون کبیرة کخروجهن لزیارة القبور إذا عظمت مفسدته وخروجهن ولو إلی المسجد وقد استعطرن وتزین إذا تحققت الفتنة أما إذا ظنت فهو حرام غیر کبیرة، وما یجوز من الخروج کالخروج للحج وزیارة الوالدین وعیادة المرضی، وتعزیة الأموات من الأقارب ونحو ذلك، فإنما یجوز بشروط مذکورة في محلها»[1].

کله به ښځو ته وتل حرام وي، بلکې کله به دا لویه او کبیره ګناه وي، لکه هدېرې ته وتل چې مفسده یې ډېره لویه وي، او همدا راز د زینت، سنګار او عطرو سره وتل سره له دې چې جومات ته هم وي کله چې پرې یقیني فتنه مرتبېږي نو دا حرام او ګناه کبیره هم ده، خو که یقیني فتنه پرې نه مرتبېږي بلکې احتمالي فتنه پرې مرتبېږي نو بیا حرام دي، خو کبیره ګناه نه ده، او بل ډول وتل چې روا دي لکه حج، د مور او پلار لیدلو لپاره وتل، د مریض د پوښتنې، په خپلوانو کې د مړي د تعزیت او داسې نورو کارونو لپاره وتل، نو دا په خپلو ځایونو کې د ذکر شوو شرطونو سره سم جایز دي.

همدا د نبوي احادیثو مدلول هم دی

دا کوم فهم چې له دې مبارک ایت څخه دا مفسرین وړاندې کوي همدا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احادیثو څخه هم څرګندېږي، ځکه بې شمېره احادیث په دې دلالت کوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ازواج مطهراتو ته هم له کور څخه د وتلو اجازه ورکړې ده، چې دا احادیث بالطریق الاولی د عامو مسلمانو ښځو لپاره د کور څخه د وتلو په جواز دلالت کوي، همدا راز یې عامو مسلمانو ښځو ته د شرعي آدابو سره سم د کور څخه د وتلو اجازه ورکړی[2] او دا د بېلابېلو احادیثو څخه فهم کېږي، دا احادیث خو ډېر زیات دي، زه دلته یواځې د یو څو احادیثو په راوړلو اکتفاء کوم:

لومړی حدیث:

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: خَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ لَيْلًا، فَرَآهَا عُمَرُ فَعَرَفَهَا، فَقَالَ: إِنَّكِ وَاللَّهِ يَا سَوْدَةُ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا، فَرَجَعَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ، وَهُوَ فِي حُجْرَتِي يَتَعَشَّى، وَإِنَّ فِي يَدِهِ لَعَرْقًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ، فَرُفِعَ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ: «قَدْ أَذِنَ اللَّهُ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ»[3].

حضرت عائشه رضي الله عنها وایي: سودة بنت زمعة (أم المؤمنین) د شپې ووتله، نو حضرت عمر رضي الله عنه ولیدله، او وه یې پېژندله، نو ورته یې وویل: په خدای چې ای سوده ته له موږ څخه پټېدلی نه شې! حضرت سودة رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغله او د دې خبرې یادونه یې ورته وکړه، او هغه (رسول الله صلی الله علیه وسلم) زما په کوټه کې وه د ماښام ډوډۍ یې خوړله، او په لاس کې یې یو هډوکې وه، نو

[1] - روح المعاني في تفسیر القرآن والسبع المثاني المعروف بتفسیر الآلوسي (11/ 188) مخکیني مصدر.

[2] - صحیح البخاري (2/ 6)، په دې حدیث کې د حضرت عمر د میرمنې واقعه هم ده چې دا پیغمبر علیه السلام د وفات څخه وروسته وه چې د نسخې ادعاء ردوي، «لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ» او په صحیح مسلم (1/ 327) کې دا روایت چې عن ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ» خو شرط یې دا دی چې بې له عطرو به بیرون وځي لکه رسول الله چې فرمایي: «لا تمنعوا إماء الله مساجد الله وإذا خرجن فلیخرجن تفلات»المنتقی من السنن المسندة لابن الجارود (ص: 91).

[3] - صحیح البخاري (7/ 38) د حدیث شمېره: ۵۲۳۷، کتاب النکاح (باب خروج النساء لحوائجهن) لاندې نقل کړی دی، چاپوونکې اداره: دار طوق النجاة، د چاپ کال ۱۴۲۲هـ.

الله پرې وحي نازله کړه (د وحي کيفيت پرې راغی) کله چې دا کيفيت ترې لرې شو، نو وه يې ويل: الله پاک تاسې ته اجازه درکړې چې د خپلو اړتياو لپاره (له کوره) ووځئ.

دا حديث امام بخاري د «باب خروج النساء لحوائجهن» کې نقل کړی دی، اشاره يې دې ته ده چې سره له دې چې ازواج مطهراتو ته د نورو ښځو په نسبت په کور کې د پاتې کېدو حکم مؤکد هم دی مگر هغوی ته هم د اړتيا په وخت کې له کور څخه د وتلو اجازه الله پاک ورکړې ده، نو نورې مسلمانې ښځې خو بالأولی د دې کار اجازه لري.

يو شمېر خلک د خلکو د غلطولو کوښښ کوي، او وايي چې دا حديث د حجاب څخه دمخه وه، او کله چې د حجاب ايتونه يعنې د الله تعالی دا وينا چې فرمايي: {وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ} [الأحزاب: 53] نازل شو نو په دې حديث کې د بهر وتلو حکم د ازواج مطهراتو په حق کې دا منسوخ شو، نو له دې څخه استدلال درست نه دی.

خو دا خبره درسته نه ده، ځکه د بخاري شريف په روايت کې په بل ځای کې د دې تصريح ده چې دا واقعه او په دې حديث کې د الله تعالی له لورې د اړتيا په وخت کې د بهر وتلو دا اجازه د حجاب د نزول څخه وروسته وه، «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: خَرَجَتْ سَوْدَةُ بَعْدَمَا ضُرِبَ الحِجَابُ لِحَاجَتِهَا، وَكَانَتِ امْرَأَةً جَسِيمَةً لاَ تَخْفَى عَلَى مَنْ يَعْرِفُهَا، فَرَآهَا عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فَقَالَ: يَا سَوْدَةُ، أَمَا وَاللَّهِ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا، فَانْظُرِي كَيْفَ تَخْرُجِينَ، قَالَتْ: فَانْكَفَأَتْ رَاجِعَةً، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي، وَإِنَّهُ لَيَتَعَشَّى- وَفِي يَدِهِ عَرْقٌ، فَدَخَلَتْ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي، فَقَالَ لِي عُمَرُ كَذَا وَكَذَا، قَالَتْ: فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ ثُمَّ رُفِعَ عَنْهُ، وَإِنَّ العَرْقَ فِي يَدِهِ مَا وَضَعَهُ، فَقَالَ: «إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ»[1].

د حديث په دې روايت کې دا قضيه بالکل واضحه او څرګنده ده چې دا واقعه د حجاب د نزول څخه وروسته وه، په دې پورته حديث کې دي چې «بعد ما ضرب الحجاب».

بله غلط فهمي چې څه خلکو ته پيدا شوی هغه دا ده چې دا واقعه او د حجاب د فرض کېدو واقعه يوه ګڼې، خو دا خبره هم درسته نه ده، بلکې دا بيله واقعه ده او هغه واقعه چې د حجاب د نزول لامل وګرځېده چې حضرت عمر په کې ويلي وو چې «عرفناک يا سودة» هغه بېله واقعه ده چې امام بخاري په کتاب الطهارة کې په باب خروج النساء الی البراز[2] کې نقل کړې دی.

د بخاري شريف ټول شارحين د دې حديث لاندې د دې تصريح کوي چې د اړتياو لپاره د کور څخه د ښځو وتل جواز لري او دا حديث په دې خبره دلالت کوي، دلته يوازې د نمونې په توګه د يو څو شارحينو ويناګانې نقل کوم، ځکه د ټول څخه نقل د بې ځايه اوږدوالی لامل ګرځي، ابن الملقن وايي: «فيه دلالة على خروج النساء لكل ما أبيح لهن الخروج فيه، من زيارة الآباء والأمهات والمحارم وغير ذلك مما بهن الحاجة إليه، وذلك في حكم خروجهن إلى المساجد»[3].

دا حديث په دې دلالت کوي چې د هغه ټولو کارونو لپاره د ښځو له کورونو څخه وتل روا دي چې دوی يې په اړه د وتلو اجازه لري، لکه پلرونو او مورګانو او خپلوانو پوښتنه او داسې نور کارونه چې دوی ورته اړتيا لري، او د دې ټولو حکم په روا والي کې همداسې دی لکه مسجد ته چې ښځه وځي.

ابن بطال د بخاري په شرح کې وايي: «فى هذا الحديث دليل على جواز خروج النساء لكل ما أبيح لهن الخروج فيه من زيارة الآباء والأمهات وذوى المحارم والقرابات، وغير ذلك مما بهن الحاجة إليه ، وذلك فى حكم خروجهن إلى المساجد . قال المهلب : وفيه جواز مكالمة المرأة من وراء الستر»[4].

په دې حديث کې د دې دليل شته چې ښځو د هر هغه څه لپاره د کورونو څخه بيرون وتل جايز دي چې شريعت ورته په کې وتل روا کړې دي، لکه د پلرونو، مورګانو او خپلو خپلوان ليدنه او زيارت، او داسې نور څه چې دوی ورته اړتيا ولري، او دا مسجد ته د وتلو په حکم کې دي، مهلب (د ابن بطال شيخ دی) وايي: د دې حديث څخه دا هم ثابتېږي چې د پردې تر شا ښځې سره خبرې اترې هم روا دي.

---

1 - صحيح البخاري (6/ 120) مخکينی مصدر، په کتاب التفسير کې د سورت احزاب په تفسير کې په «بَابُ قَوْلِهِ: {لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ...» کې د حديث شمېره (۴۷۹۵).

2 - صحيح البخاري (6/ 118) د حديث شمېره (۱۴۶) ده.

3 - التوضيح لشرح الجامع الصحيح ج ۲۵ ص ۱۴۵، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري (المتوفى: 804هـ)، چاپوونکې اداره: دار النوادر، دمشق – سوريا، لومړی چاپ، کال: 1429 هـ - 2008 م.

4 - شرح صحيح البخارى ج ۷ ص ۳۶۴، ليکوال: أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك بن بطال البكري القرطبي (توفي عام ۴۴۹هـ)، چاپوونکی اداره: مكتبة الرشد - السعودية / الرياض - 1423هـ - 2003م، دويم چاپ.

مشهور حنفي عالم او فقيه امام بدر الدين عيني وايي: «فِي هَذَا الحَدِيث دَلِيل على أَن النِّسَاء يخْرجن لكل مَا أُبِيح لَهُنَّ الْخُرُوج فِيهِ من زِيَارَة الْآبَاء والأمهات وَذَوِي الْمَحَارِم وَغير ذَلِك مِمَّا تمس الْحَاجة إِلَيْهِ، وَذَلِكَ فِي حكم خروجهن إِلَى الْمَسَاجِد. وَفِيه: خُرُوج الْمَرْأَة بِغَيْر إِذن زَوجهَا إِلَى الْمَكَان الْمُعْتَاد للْإِذْن الْعَام فِيهِ»[1].

په دې حديث کې پر دې دليل شتون لري چې ښځې د خپلو کورونو څخه د هر هغه کار لپاره بيرون وتلی شي چې بيرون وتل ورته په کې روا وي لکه د پلرونو او مورگانو او خپلوانو د ليدلو او همداسې د نورو کارونو د سرته رسولو لپاره چې اړتيا ورته پيدا کېږي، او دا مسجد ته د ښځو د وتلو په حکم کې دي، حديث په دې هم دلالت کوي چې ښځه د خاوند له اجازې پرته هم داسې ځايونو ته تللی شي چې عادتا ورته ښځه ځي، ځکه په دې کې د مېړه عمومي اجازه وجود لري.

د بخاري شريف د شارحينو په عبارتونو کې چې د کومو اړتياو يادونه شوی ده، هغه يواځې د بېلگې په توگه ذکر شوي دي، اړتياوې په دې کې منحصرې نه دي، بلکې دا اړتياوې له يو وخت څخه بل وخت ته او له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته متفاوتې وي، بله دا چې دا اړتياوې يوازې فردي اړتياوې هم نه دي بلکې په دې کې ټولنيزې اړتياوې هم شاملې دي، په دې معنی که ټولنه اړتيا پيدا کړي چې يو شمېر ښځې په څه کارونو وگمارې نو دا هم د اړتيا په مفهوم کې شامل دي او د دې لپاره به ښځو له کور څخه وتل جائز او روا وي.

دويم حديث

«عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ قَالَتْ: كُنَّا نَمْنَعُ جَوَارِيَنَا أَنْ يَخْرُجْنَ يَوْمَ الْعِيدِ، فَجَاءَتِ امْرَأَةٌ، فَنَزَلَتْ قَصْرَ بَنِي خَلَفٍ، فَأَتَيْتُهَا، فَحَدَّثَتْ أَنَّ زَوْجَ أُخْتِهَا غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم ثِنْتَيْ عَشْرَةَ غَزْوَةً، فَكَانَتْ أُخْتُهَا مَعَهُ فِي سِتِّ غَزَوَاتٍ فَقَالَتْ: فَكُنَّا نَقُومُ عَلَى الْمَرْضَى وَنُدَاوِي الْكَلْمَى، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، عَلَى إِحْدَانَا بَأْسٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا جِلْبَابٌ أَنْ لَا تَخْرُجَ؟ فَقَالَ: لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا، فَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَتْ حَفْصَةُ: فَلَمَّا قَدِمَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ أَتَيْتُهَا فَسَأَلْتُهَا: أَسَمِعْتِ فِي كَذَا وَكَذَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ بِأَبِي، وَقَلَّمَا ذَكَرَتِ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم إِلَّا قَالَتْ بِأَبِي، قَالَ: لِيَخْرُجِ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ، أَوْ قَالَ: الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ - شَكَّ أَيُّوبُ وَالْحُيَّضُ، وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى، وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَتْ: فَقُلْتُ لَهَا: آلْحُيَّضُ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، أَلَيْسَ الْحَائِضُ تَشْهَدُ عَرَفَاتٍ، وَتَشْهَدُ كَذَا، وَتَشْهَدُ كَذَا»[2].

حفصه بنت سيرين وايي: موږ به خپلې نجونې منع کولې چې د اختر په ورځ ووځي، نو يوه ښځه راغله او د بني خلف په مانۍ کې ميلمنه شوه، نو زه ورغلم، نو حديث يې بيانوه چې د هغه د خور (چې ام عطية نومېږي) خاوند د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره په دولسو غزاگانو کې گډون کړی دی، او خور يې هم په شپږو غزاگانو کې ورسره وه، (نو خور يې وايي): موږ به مريضان پالل، او د زخميانو تداوي به مو کوله، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يې وويل: که په موږ کې د چا څادر نه وي او و نه وځي ايا کومه گناه ورته شته؟ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: د هغه ملگرې دې ورته خپل څادر ورکړي، او د خير کارونو او د مؤمنانو د دعا مجالسو کې دې حضور پيدا کړي.

حفصه بنت سيرين وايي: کله چې ام عطية راغله نو زه ورغلم او پوښتنه مې ترې وکړه چې په دې اړه دې څه اورېدلي دي؟ هغې وويل: بلې زما پلار دې ترې قربان شي (هغې به اکثره چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم ذکر کاوه دا به يې ورسره ويل زما پلار دې ترې قربان شي) رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي: ځوانې با پرده ښځې او يا يې وويل ځوانې او با پرده (ايوب په کې شک کړی) او په حيض کې مبتلا ټولې ښځې دې ووځي، او د خير کارونو کې د شتون پيدا کړي او د مؤمنانو د دعا مجالسو ته دې حاضرې شي، خو حائضې ښځې دې د مصلی څخه لرې اوسېږي، حفصه وايي ما ورته وويل: حائضې ښځې؟ ام عطيه وويل: (دا څه د تعجب خبره ده) حائضې ښځې عرفات او نورو نورو ځايونو کې نه حاضرېږي؟.

په دې حديث کې د «وليشهدن الخير» لفظ راغلی دی، يعنې د خير په کارونو کې دې شتون پيدا کړي، همدا راز «ودعوة المؤمنين» د مؤمنانو د دعا په مجالسو کې دې حضور پيدا کړي، په دې کې شک نشته چې دا امر د وجوب لپاره نه دی، مگر په عامه توگه د ښځو د کور څخه بيرون ته د وتلو اجازه ترې ثابتېږي.

همدا راز د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د ام عطيه په غزاگانو کې شرکت کول او بيا د مريضانو پالل او د زخميانو تداوي کول دا ټول په ټولنيزو چارو کې د ښځو د گډون په جواز دلالت کوي.

دريم حديث: په واده کې ښځو گډون

---

[1] - الكتاب: عمدة القاري شرح صحيح البخاري ج ۲۰ ص 309، ليکوال: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: 855هـ)، چاپوونکې اداره: دار إحياء التراث العربي – بيروت، (منشورات محمد علي بيضون) لومړی چاپ، د چاپ کال ۲۰۰۱م ۱۴۲۱ هـ ق.

[2] - «صحيح البخاري» (2/ 22) مخکينی مصدر، كتاب العيدين، باب إذا لم يكن لها جلباب في العيد، د حديث شمېره (۹۸۰)

امام بخاري په کتاب النكاح کې يو باب ايښى دى چې عنوان يې دى «باب ذهاب النساء والصبيان إلى العرس» او دا لاندې حديث يې په کې راوړى دى، «عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَبْصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً وَصِبْيَانًا مُقْبِلِينَ مِنْ عُرْسٍ، فَقَامَ مُمْتَنًّا، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَنْتُمْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ»[1].

چې رسول الله صلى الله عليه وسلم څه ښځې او ماشومان وليدل چې له يو واده څخه راروان ؤ، نو له هغوى څخه د مننې په پار ودرېده او وه يې ويل: «الله شاهد دى چې تاسې ماته تر ټولو خلکو زيات محبوب ياست».

شيخ الحديث محمد زکريا کاندهلوي صاحب وايي: حافظ ابن حجر وايي، د دې باب عنوان يې دا ځکه انتخاب کړى چې ځوک دا گمان و نه کړي چې په واده کې په دې ډول گډون کول مکروه کار دى، نو وه يې غوښتل چې دا ثابت کړي چې دا کار له کراهت څخه پرته درست دى، همدا خبره علامه عيني هم کړې، او قسطلاني هم ورته اشاره کړې ده[2].

په دې اړه احاديث ډېر زيات دي چې راجمع کول يې يو لوى کتاب ته اړتيا لري، يو مصري عالم عبد الحليم ابو شقة يو کتاب ليکلى چې عنوان يې دى «تحرير المرأة في عصر الرسالة» ټول کتاب په شپږ ټوکو کې چاپ شوى دى، په دې کتاب کې يې يواځې د صحيحينو احاديث راجمع کړې دي چې د دويم جلد عنوان يې دى «مشاركة المرأة المسلمة فى الحياة الاجتماعية ولقاؤها الرجال»، او دا ټول مجلد په هغه احاديثو مشتمل دى چې په ټولنيزو کارونو کې د کور څخه بيرون د ښځو په گډون باندې دلالت کوي، په دې کې ډېر زيات احاديث او ډېر زيات واقعات ذکر کړي دي. شايد په ډېرو امورو کې د شيخ عبد الحليم ابو شقة سره توافق و نه لرم خو يواځې دا ويل غواړم چې په دې اړه ډېر زيات احاديث شتون لري چې دا ثابتوي چې مسلمانو ښځو په ټولنيزو فعاليتونو کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وخت کې په قوت سره گډون درلوده.

د فقهاو تصريحات

د فقهاو په اقوالو کې مې داسې کوم قول تر اوسه تر سترگو نه شو چې د کور څخه د ښځې وتل مطلقا ناروا وگڼي، ځومره اقوال هم چې راغلي دي هغه د دې تصريح کوي چې د فتنې د وېرې له امله د ښځو وتل نا درست گڼي، او يا يې هم له دې امله نا روا گڼي چې ځوک د شرعي پردې او حجاب رعايت نه کوي، او په دې کې خو شک نشته چې په بې پرده گۍ سره او د شرعي سرحدونو څخه د تجاوز په صورت کې، او يا هم د داسې کارونو لپاره چې د ښځو لپاره اصلا روا نه وي د ښځو وتل ناروا او نا درست دي، مگر له دې پرته که ځوک د خپلو اړتياو د پوره کولو لپاره له کور څخه بيرون وځي نو دا کار نا روا نه دى او نه د الله تعالى د دې مبارک قول سره په تضاد کې قرار لري چې فرمايي: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى} [الأحزاب: 33]

په دې اړه دلته يواځې د حنفي فقهې د کتابونو څخه يو څو عبارتونه نقلوم، کېدلى شي په آخر کې د استئناس به خاطر د نورو مذاهبو مختصر عبارتونه هم نقل کړم.

په هدايه کې مرغيناني صاحب وايي: د حج د فرضيت په بحث کې دا خبره د يوې قاعدې په توگه يادوي، وايي: «لأنه يباح لها الخروج إلى ما دون السفر بغير محرم»[3].

(د درې ورځو او درې شپو قيد يې ځکه ذکر کړ چې) ښځې ته له دې څخه کم مسافه کې (چې د شرعي سفر مسافه نه وي) د محرم څخه پرته بيرون وتل روا دي.

همدا خبره ټول فقهاء کوي د بېلگې په توگه علامه علاء الدين کاساني وايي: «أنه يباح لها الخروج إذا لم يكن بين مقصدها ومنزلها مسيرة ثلاثة أيام»[4].

چې د ښځې د کور او هغه ځاى چې هغه ورته د سفر اراده لري د درې ورځو مسافه نه وي (له دې څخه کمه مسافه وي) نو هغې د کور څخه وتل (د محرم څخه پرته) روا او مباح دي.

---

[1] - «صحيح البخاري» (7/ 25) مخکينى مصدر د حديث شمېره (٥١٨٠).

[2] - شرح تراجم أبواب البخاري ج ٥ ص ٥٤٦، کتاب النکاح د باب شمېره ٧٥،تحقيق: دکتور ولي الدين بن تقي الدين الندوي، چاپوونکى اداره: دار البشائر الاسلامية، بيروت، لومړى چاپ ١٤٣٣هـ ٢٠١٢م.

[3]- الهداية شرح بداية المبتدي ج 1 ص 133، د أبو الحسن علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الرشداني المرغياني (511هـ ـ 593هـ) خپروونکې اداره: المکتبة الإسلامية.

[4] - بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج 3 ص 207، ليکوال: علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي (المتوفى: 587هـ) خپروونکى اداره: دار الکتب العلمية

دويم چاپ، کال 1406هـ - 1986م.

او ابن نجيم مصري وايي: «لِأَنَّهُ يُبَاحُ لَهَا الْخُرُوجُ إلَى مَا دُونَ ذَلِكَ لِحَاجَةٍ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ» په دې باندې په تعليق کې ابن عابدين وايي: « أَيْ إذَا لَمْ تَكُنْ مُعْتَدَّةً وَرُوِيَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ كَرَاهَةُ الْخُرُوجِ لَهَا مَسِيرَةَ يَوْمٍ بِلَا مَحْرَمٍ فَيَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ الْفَتْوَى عَلَيْهِ لِفَسَادِ الزَّمَانِ شَرْحِ اللُّبَابِ»[1].

ښځې ته د درې ورځو او درې شپو څخه په کمه مسافه کې د اړتيا په وخت کې له کور څخه وتل مباح دي د کوم محرم د مرافقت څخه پرته هم.

ابن عابدين وايي: يعنې کله چې ښځه د عدت په حالت کې نه وي نو بيا د اړتيا په وخت کې د محرم د مرافقت څخه پرته له کور څخه وتلی شي چې مسافه له درې ورځو او شپو د سفر څخه کمه وي، د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف څخه يو روايت دا هم دی چې که مسافه يوه ورځ وي نو د محرم څخه پرته ښځې ته له کور څخه وتل مکروه دي، او پکار دا ده چې د زمانې د فساد له امله فتوی په همدې قول وي لکه په شرح اللباب کې يې چې يادونه شوې ده.

تر دې چې امام بدر الدين عيني په دې اړه اجماع نقل کوي چې د ازواج مطهراتو څخه پرته د نورو ښځو لپاره د کور څخه وتل روا دي په دې شرط چې شرعي ادبونه رعايت کړي، او د هغه شرعي مخالفتونو څخه ځان وساتي چې د قرآن کريم په اصطلاح «د لومړي جاهليت د تبرج په څېر تبرج» بلل کېږي، هغه د بخاري شريف د کتاب التفسير د سورت احزاب په تفسير کې د دې باب لاندې چې: (بَابٌ قَوْلُهُ تَعَالَى: {لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النبيِّ إلاَّ أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ...) د حضرت سوده بنت زمعه د واقعې لاندې چې مخکې يې يادونه وشوه، وايي: «وَلَا خلاف أَن غَيْرهنَّ يجوز لَهُنَّ أَن يخْرجن لما يحتجن إِلَيْهِ من أمورهن الْجَائِزَة بِشَرْط أَن يكن بذة الْهَيْئَة خشنة الملبس تفلة الرّيح مستورة الْأَعْضَاء غير متبرجات بزينة وَلَا رَافِعَة صَوتهَا»[2].

په دې کې هيڅ اختلاف شتون نه لري چې د ازواج مطهراتو څخه پرته نورو ښځو ته روا دي چې د کور څخه د خپلو جايزو اړتياو د پوره کولو لپاره بهر ووځي، په دې شرط چې په زړو جامو کې به وي، که لباس يې اغوستی وي نو بايد شډل وي، عطر به يې نه وي لګولي، د جسم غړي به يې پټ وي، ښکلا به يې ښکاره نه وي، او نه به خپل اواز اوچتوي.

د کوم حالت ذکر چې امام عيني کوي، د دې معنی دا نه ده چې په حرفي توګه دا د تطبيق وړ وي، خو اصل خبره هماغه ده چې د قرآن کريم په همدې ايت کې يې يادونه شوې چې موږ يې د فهم کوښښ کوو، چې الله تعالی فرمايي: {وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى} [الأحزاب: 33] نو کله چې ښځه د لومړي جاهليت د ښځو په څېر د خپل ډول او سنګار د ښرګندولو کوښښ نه کوي[3] او د عزت او حشمت جامې يې په تن وي نو د خپلو روا اړتياو لپاره د کور څخه وتلی شي، او دا امت د عامو علماو نظر دی.

سره له دې چې کله ښځه واده شي د هغه لپاره د خپل خاوند اطاعت يو واجب امر ګرځي، او د کور او کورنۍ د حفاظت او ساتنې لپاره ښځه بايد په هره وړه او غټه خبره کې د خاوند څخه اجازه واخلي، او په دې اړه ډېر احاديث هم راغلي دي، خو د شريعت طبيعت پېژندونکي فقهاء په دې هم تصريح کوي چې يو لړ ټولنيز فعاليتونه داسې دي چې هلته د خاوند له اجازې څخه پرته هم ښځه له کور څخه بهر وتلی شي، په دې اړه چې کوم حالات په الموسوعة الفقهية الكويتية کې ذکر شوي دي، هغه د لوستلو وړ دي، که څوک وخت لري نو هلته دې ورته مراجعه وکړي[4].

---

[1] - البحر الرائق شرح كنز الدقائق ومنحة الخالق وتكملة الطوري (2/ 339) بحر الرائق د زين الدين ابراهيم بن محمد بن نجيم المصري (ت ٩٧٠ه) كتاب دی، او منحة الخالق د ابن عابدين شرح ده، او تكملة بحر الرائق د محمد بن حسين بن علي الطوري الحنفي القادري كتاب دی، چاپوونکی اداره: دار الكتاب الاسلامي، بدون تاريخ. لِأَنَّهُ يُبَاحُ لَهَا الْخُرُوجُ إلَى مَا دُونَ ذَلِكَ لِحَاجَةٍ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ

[2] - عمدة القاري شرح صحيح البخاري (19/ 177) أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: 855هـ) چاپوونکی اداره: دار الكتب العلمية، د محمد علي بيضوي د منشوراتو څخه، لومړی چاپ، کال: ١٤٢١هـ ٢٠٠١م.

[3] - د دې جملې په تفسير کې مفسرينو ډېر اقوال نقل کړي دي، او د دې اقوالو په رڼا کې يې د دې جملې تفسير کړی دی.

[4] - الموسوعة الفقهية الكويتية ج ٨ ص ٢٣٥، د بيت الزوجية تر اصطلاح لاندې يې دا عنوان ايښی دی «ما يجيز للزوجة الخروج من بيت الزوجية» چې د احنافو د معتبرو کتابونو ترڅنګ يې د نورو معتبرو فقهي مذاهبو څخه هغه حالات په ګوته کړي دی چې په کومو حالاتو کې ښځه د مېړه له اجازې پرته هم له کور څخه وتلی شي، سره له دې چې دا اصل دی چې د خاوند اجازه بايد ورسره وي، خو څه حالات داسې هم دي چې هغې پرته هم ورته وتل روا دي.

په دې اړه حنفي مذهب دا تصريح کوي چې د حدودو او قصاص څخه پرته په نورو ټولو قضيو کې ښځه قضاء کولی شي، او کمال ابن الهمام د دې علت داسې بيانوي: «وجه جواز قضائها وهو أن القضاء من باب الولاية كالشهادة والمرأة من أهل الشهادة فتكون من أهل الولاية»[1].

د قصاص او حدودو څخه پرته په نورو مجالاتو کې د ښځې د قضاء د جواز علت او دليل دا دی چې قضاء د ولايت له جملې څخه ده، لکه ګواهي او شهادت، او ښځه د ګواهي اهليت لري، نو بناء د ولايت وړتيا هم لري.

همدا راز د پيغمبر عليه السلام يوه صحابيه چې سمراء بنت نهيک نومېده او دره به يې په لاس کې وه او خلک به يې تأديبول[2].

همدا راز د حضرت عمر بن الخطاب له لورې د الشفاء بنت عبد الله د ښار د کنټرول لپاره مقررول[3] هم په دې دلالت کوي چې د خير کارونو لپاره بهر ته د ښځو وتل شرعا کوم مانع نه لري.

د حنفي مذهب د تصريحاتو په څېر تصريحات د نورو فقهي مذاهبو په فقهي کتابونو کې هم شتون لري، چې له دې څخه دا څرګندېږي چې دا د امت يو اتفاقي دريځ دی، او هغه خلک چې په دې اړه تشدد کوي هغوی د احتياط په نوم په خلکو هغه څه تحميلول غواړي چې د اسلام د مزاج سره برابر نه دي.

خاتمه

اسلام د وسطيت دين دی، په هره قضيه کې اسلام دا وسطيت او اعتدال ساتلی دی، په دې قضيه کې هم همدا وسطيت چې د قرآن کريم، نبوي احاديثو او د اسلام د معتبرو فقهاو له اقوالو څخه څرګند دی، بايد په پام کې ونيول شي، او هر څوک چې د قرآن کريم او د نبوي سنتو د غلط فهم او يا هم د سد الذريعې د اصولي قاعدې د غلط استعمال په نتيجه کې ښځه مطلقا په کور کې حبس کول غواړي، او د هر ډول ټولنيز فعاليت څخه يې منع کول غواړي، دا يو افراطي نظر دی، د اسلام د درست فهم سره سمون نه خوري، موږ په ډېرو قضيو کې د احتياط په نوم هغه څه په دين ورتپل غواړو چې د دين د روح سره منافي وي، دا په حقيقت کې هماغسې ناوړه کار دی لکه اعتزالي فکر يا نوی اعتزالي فکر او يا هم نوپالان يې چې په منفي اړخ کې په اسلام ورتپل غواړي، تفاوت يواځې دومره دی، چې د خپل عقل پر بنسټ تلونکي احتياط کاران د خپل عقل پر بنسټ هغه دائره نوره هم تنګول غواړي چې اسلام د انسانانو د ازاديو لپاره پرې ايښې ده، او دا عقل ګرايان هغه دائره د هغه حد څخه نوره هم پراخول غواړي چې اسلام ورته ټاکلې دی، چې دا دواړه کارونه درست نه دي، درست او صحيح دريځ هغه دی چې موږ د ازاديو او قيودو دائره په هماغه حد کې وساتو چې اسلام ټاکلې ده، همدا د اسلام وسطي فهم دی، او همدا د اسلام د معتمدو فقهاو د اسلامي فکر د تاريخ په اوږدو کې وړاندې کړی دی.

او هغه څوک چې ښځې ته د کور نه د وتلو په اړه د اسلام د مشروطې اجازې څخه ناوړه استفاده کول غواړي او له دې لارې د غرب د تمدن ناوړه اثرات په ټولنه مسلط کول غواړي، دا يو تفريطي نظر دی چې اسلام ورسره هيڅ ډول موافقت نه لري.

د اسلام درست او وسطي فهم هماغه دی چې د الله تعالی په دې مبارک قول کې يې يادونه شوې ده، چې فرمايي: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى} [الأحزاب: 33] په کور کې پاتې شئ، (او د خپلو اړتياو د پوره کولو لپاره د کور څخه وتلی شئ، خو کله چې له کوره وځئ نو) د لومړي جاهليت د څرګندېدلو په څېر مه راښکاره کېږئ. يعنې د وتلو په وخت کې هغه شرعي اداب رعايت کړئ چې د پردې او احتشام په اړه په اسلام کې ټاکل شوي دي.

کله چې د دې مبارک ايت مفهوم دا شو نو هيڅ چا لپاره نه ښايي چې د دې مبارک ايت څخه نا درست استدلال وکړي او په مسلمانه ټولنه کې مسلمانه ښځه په مثبتو کارونو کې د ګډون څخه منع کړي، هو! دا د اسلامي نظام مسؤوليت دی چې داسې آداب او لوائح وضع کړي چې له لارې يې هغه بې بندوبارۍ کنټرول کړي چې يو شمېر خلک يې په مسلمانو ټولنو کې ترويجول او خپرول غواړي، د يو نظام په حيث د قضيو سره تعامل له دې سره تفاوت کوي چې يو مفتي يا يو عالم يې په شخصي توګه ورسره کوي، فقيه، مفتي او عالم خو حالت ګوري او د هغه مشخص حالت په اړه حکم صادروي، يا په د اصوليينو په تعبير په مشخص حالت د شرعي حکم تنزيل کوي، مګر د يو نظام مسؤوليت دا

---

[1] - شرح فتح القدير (7/ 298) كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي (681هـ ق) چاپوونکی اداره: دار الفكر، بيروت ـ لبنان.

[2] - دا حديث معجم کبير کې طبراني ص ۲۴ ص ۳۱۱، کې او هيثمي په مجمع الزوائد ج 9 ص 428 کې نقل کړی او وايي رواه الطبراني و رجاله ثقات.

[3] - الآحاد والمثاني لابن أبي عاصم (6/ 4) تأليف: أبو بكر بن أبي عاصم وهو أحمد بن عمرو بن الضحاك بن مخلد الشيباني (المتوفى: 287هـ) تحقيق: د. باسم فيصل أحمد الجوابرة، چاپوونکی اداره: دار الراية – الرياض، لومړی چاپ، کال 1411هـ ق - 1991م.

دی چې د شریعت د اصلي حکم د تطبیق سره چې کوم نادرست او ناروا کارونه یو ځای شوي دي، چې د دې ناروا کارونو له امله هغه قبیح لغیره گرځېدلی دی، او فقهاو ورته د همدې ناروا کارونو له امله پرې د ناروا حکم کړی دی، هغه ناروا کارونه منع کړي او اصل حکم پر خپل ځای د عمل وړ پاتې شي، او دا ځکه چې کومې آزادۍ چې اسلامي شریعت په اسلامي ټولنه کې خلکو ته ورکړ شوی دي که هغه په یو نوم او یا بل نوم سلب کړی شي نو دا هم اختناق او استبداد رامنځته کوي، نو علاج یې دا دی چې اصل احکام چې په دې کې د اباحت یا آزادۍ حق دی هغه خلکو ته ورکړی شي او دا روا کار چې ناروا گرځوي هغه کارونه منع کړی شي، دا کار درست نه دی چې د دې ناروا کارونو له امله د خلکو ازادۍ هم سلب کړی شي، دا به اسلام نا درست او غلط فهم او تطبیق وي.

دا هم باید په ذهن کې ولرو چې د فقهاو په کتابونو کې چې د کومو حالاتو یادونه شوی ده چې ښځه د هغې د سرته رسولو لپاره د کور څخه بهر وتلی شي، هغه یواځې د بېلگې په توگه ذکر شوي دي، او هر فقیه یې د خپلې زمانې د اړتیاو په نظر کې نیولو سره یادونه کړې ده، دا اړتیاوې له یوې زمانې څخه بلې زمانې ته متفاوتې دي، نو په کار ده چې په فقهي کتابونو کې یادو شوو صورتونو او حالتونو ته د مثال په سترگه وکتل شي، نه د حصر په سترگه، همدا راز اصل حکم ته وکتل شي چې د شرعي پردې په حالت کې مسلمانه ښځه شرعا اجازه لري چې د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره د کور د مشر په اجازه له کور څخه بهر ولاړه شي، او بیا د دې تعیین چې څه اړتیا بلل کېږي، په دې اړه خو باید دا څرگنده وي چې له دې څخه شرعي ضرورت مراد نه دی، بلکې له دې څخه هغه انساني اړتیاوې مراد دي چې انسان ورته اړ کېږي هغه که ضروریات وي، که حاجیات وي او که حتی تحسینیات هم وي، نو بناء دا اړتیاوې له یوې زمانې څخه بلې زمانې ته او له یوې منطقې څخه بلې منطقې ته متفاوتې وي.

بله خبره چې باید ورته متوجه وه اوسېږو هغه دا ده چې دا اړتیا به کله فردي اړتیا وي، او کله به دا ټولنیزه اړتیا وي، لکه زموږ د فقهې په پخوانیو کتابونو کې یې مثال «نفیر عام» ورکړی دی، چې ښځه په دې حالت کې د مېړه اجازې ته هم اړتیا نه لري او وتلی شي، همدا راز نورې ټولنیزې اړتیاوې پیدا کېدلی شي چې ښځه باید د هغوی د پوره کولو لپاره بهر ته را ووځي، لکه په اوسنۍ زمانه کې په طبي او یا هم د اطفالو د تعلیم په برخه کې د ښځو راوتل چې دا یو ټولنیزه اړتیا ده او دا ټول باید په نظر کې ونیول شي.

د الله تعالی د دربار څخه لاس په دعا یو چې موږ ته د قرآن کریم د درست فهم توفیق راکړي، تر څو خپل ژوند د الله تعالی د شریعت سره په درسته توگه عیار کړی شو.